

УКРАЇНСЬКОМОВНА ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ІНОЗЕМНОГО СТУДЕНТА МЕДИЧНОГО ЗВО

UKRAINIAN SPEAKING PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF A FOREIGN MEDICAL UNIVERSITY STUDENT

Стаття присвячена одній з актуальних проблем підготовки майбутніх лікарів-іноземців закладів вищої освіти – формуванню українськомовної професійно-комунікативної компетентності. Розкрито сутність таких понять як компетентність, комунікативна компетентність, професійна компетентність, професійно-комунікативна компетентність. Проаналізовано окремі наукові розвідки сучасних лінгводидактів щодо змісту згаданих вище понять, їх особливостей, потлумачено «компетентність» як інтегровану якість (властивість) або комплексну характеристику особистості, що поєднує в собі бажання, готовність і здатність здійснювати діяльність (досягати поставленої мети, розв'язувати проблеми, виконувати завдання, аналізувати ситуацію, приймати рішення, контролювати як власні, так і чужі дії, кваліфіковано та креативно реалізовувати потенціал тощо) у певній професійній сфері на основі попередньо набутих компетенцій. Також узагальнено описані компетентності й зауважено, що запорука успішної професійної діяльності майбутніх медиків-іноземців залежить не лише від їх професійних знань, а й від умінь і навичок комунікування з пацієнтом та його родичами. Підкреслено, що особливо важливими навички спілкування є для лікаря-іноземця, який проходить практику в медичних установах України і вступає в діалог із представниками іншої мовної групи, національності чи віросповідання.

Основна увага в дослідженні зосереджується на ключових складниках вищезазначеної компетентності, їх ролі у здійсненні майбутньої професійної діяльності іноземними студентами. Підбито підсумки про те, що українськомовна професійно-комунікативна компетентність студента-іноземця медичного закладу вищої освіти – це складна багаторівнева лінгводидактична категорія, що інтегрує в собі знання вербальних і невербальних мовних засобів, професійні уміння та навички, які необхідно використовувати під час ведення професійної діяльності з метою встановлення мовного контакту з пацієнтом і досягнення бажаного результату в процесі його лікування.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, професійна компетентність, українськомовна професійно-комунікативна компетентність іноземного

студента медичного закладу вищої освіти, професійна діяльність.

The article is devoted to one of the urgent problems of training future foreign doctors in institutions of higher education – the formation of Ukrainian-language professional and communicative competence. In particular, the essence of such concepts as competence, communicative competence, professional competence, professional-communicative competence is revealed. Separate scientific studies of modern linguodidacts regarding the content of the above-mentioned concepts, their features, as well as the generally described competencies were analyzed, and it was noted that the key to the successful professional activity of future foreign doctors depends not only on their professional knowledge, but also on the skills and abilities of communicating with the patient and his relatives. "Competence" is interpreted as an integrated quality (property) or a complex characteristic of an individual, which combines the desire, readiness and ability to carry out activities (achieve a set goal, solve problems, perform tasks, analyze the situation, make decisions, control both one's own and other people's actions, competently and creatively realize potential, etc.) in a certain professional field on the basis of previously acquired competencies.

It is emphasized that communication skills are especially important for a foreign doctor who practices in medical institutions of Ukraine and engages in dialogue with representatives of another language group, nationality or religion. The main focus of the research is on the key components of the aforementioned competence, their role in the implementation of future professional activities by foreign students. It was concluded that the Ukrainian-language professional and communicative competence of a foreign student of a medical institution of higher education is a complex multi-level linguistic didactic category that integrates knowledge of verbal and non-verbal language means, professional abilities and skills that must be used when conducting professional activities with the aim of establishing language contact with the patient and achieving the desired result in the process of his treatment.

Key words: competence, communicative competence, professional competence, Ukrainian-speaking professional and communicative competence of a foreign student of a medical institution of higher education, professional activity.

УДК 378.016:821.161.2:008:614.253.4
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/52.2.10>

Цуркан М.В.,

докт. пед. наук, канд. філол. наук,
професорка кафедри суспільних наук
та українознавства
Буковинського державного медичного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасні динамічні глобалізаційні процеси, інтеграція України в європейський і світовий освітній простір, реформування системи вищої освіти нашої держави та її адаптування до міжнародних освітніх норм і стандартів, розширення меж академічної мобільності об'єктивно зумовлюють визначення пріоритетів у розвитку нового напрямку

сучасної лінгводидактики – навчання української мови як іноземної різногалузевих фахівців, зокрема медичної, здатних застосовувати здобуті знання, уміння й навички, набутий досвід у різних професійних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання щодо навчання української мови іноземних студентів описали в своїх працях

Н. Авраменко, З. Бакум, К. Гейченко, Г. Іванишин, І. Кочан, С. Костюк, Н. Московчук, О. Паламар, О. Пальчикова, Ж. Рагіна, Л. Субота, О. Тростинська, О. Туркевич, Н. Ушакова, О. Федорова, М. Цуркан, Г. Швець, А. Щербакова та інші; оволодіння українською іноземними студентами медичного профілю вивчали Н. Авраменко, Г. Іванишин, Ж. Рагіна, Л. Субота, О. Федорова, М. Цуркан та інші. Зокрема, Н. Авраменко зазначає: «У перші місяці навчання майбутнім лікарям-іноземцям потрібно засвоювати численну кількість нових слів, специфічних зворотів і словосполучень української мови. Специфіка методики викладання української мови як іноземної вимагає уваги, по-перше, до особливостей українськомовного середовища спілкування, по-друге, до засвоєння фахових предметів із перших днів перебування в медичному ЗВО» [1, с. 28]. Ж. Рагіна наголошує, що «запука успішної професійної діяльності спеціаліста-медика полягає не тільки в наявності необхідних знань, але й у сформованості готовності до професійного спілкування, навичок і вмінь професійної комунікації, спрямованої на безпосереднє спілкування з пацієнтом та його рідними під час надання професійної медичної допомоги» [11, с. 19].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У вищезазначених дослідженнях розв'язано різні проблеми щодо навчання української мови іноземних студентів-медиків, серед яких 1) підготовка майбутніх іноземних спеціалістів-медиків до професійного спілкування [11]; 2) формування полікультурної компетентності у студентів-медиків у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу [14]; 3) підготовка майбутніх лікарів-іноземців до оволодіння професійною термінологією у медичних закладах вищої освіти [1]; 4) навчання професійно зорієнтованого діалогічного мовлення іноземних студентів медичних спеціальностей вищих навчальних закладів [4] та інші, однак питання українськомовної професійно-комунікативної компетентності у вищезгаданих наукових розвідках описано фрагментарно і потребує подальшого вивчення та уточнення.

Мета статті: описати зміст поняття «українськомовна професійно-комунікативна компетентність іноземного студента медичного закладу вищої освіти», виокремити основні складники цієї компетентності та з'ясувати її роль у майбутній професійній діяльності лікаря-іноземця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українське суспільство, світова спільнота загалом висувають до фахівців медичної галузі високі вимоги щодо рівня їхніх професійних умінь і навичок, і це закономірно, адже саме від лікаря часто залежить життя й здоров'я людини. Спеціаліст медичної галузі повинен бути освіченим,

конкурентноспроможним, мобільним, самостійним у прийнятті рішень, відповідальним за результати своєї діяльності тощо. Безперечно, що результат праці лікаря, окрім його фахових знань, пов'язаний з умінням медика комунікувати з пацієнтом. Особливо важливими навички спілкування є для лікаря-іноземця, який проходить практику в медичних установах України і вступає в діалог із представниками іншої мовної групи, національності чи віросповідання. Тому ключове завдання викладачів-філологів медичних закладів вищої освіти – сформувати українськомовну професійно-комунікативну компетентність іноземного студента як таку, що забезпечуватиме високий результат у процесі здійснення лікування.

Як бачимо, українськомовна професійно-комунікативна компетентність іноземного студента-медика – основа майбутньої професійної діяльності. З метою чіткого розуміння змісту вищезазначеного поняття з'ясуємо значення слова «компетентність».

Сучасні українські лінгводидакти трактують компетентність як «високий рівень кваліфікації особистості; здатність ефективно і творчо застосовувати знання у міжособистісних стосунках, виявляти індивідуальні вміння й навички» [9, с. 56]. С. Караман, аналізуючи поняття «компетентність» як категорію освітньої галузі, розглядає його з урахуванням визначеної освітньо-професійної характеристики фахівця, який здобув за період навчання у закладі вищої освіти відповідний кваліфікаційний рівень, володіє належним обсягом знань з фаху, сформованими практичними вміннями, навичками, досвідом, позитивними особистісними якостями, ціннісними настановами, які сприяють реалізації прагнень і стимулюють готовність його успішно реалізовувати професійні завдання» [5, с. 54]. Л. Овсієнко зміст поняття «компетентність» тлумачить як результат навчальної діяльності особистості, здатність реалізовувати набуті знання, уміння й навички в практичній діяльності та різних життєвих ситуаціях. Тобто це особистісна характеристика фахівця, який володіє низкою відповідних компетенцій [8, с. 4].

Узагальнюючи вищенаведені визначення, тлумачимо «компетентність» як інтегровану якість (властивість) або комплексну характеристику особистості, що поєднує в собі бажання, готовність і здатність здійснювати діяльність (досягати поставленої мети, розв'язувати проблеми, виконувати завдання, аналізувати ситуацію, приймати рішення, контролювати як власні, так і чужі дії, кваліфіковано та креативно реалізовувати потенціал тощо) у певній професійній сфері на основі попередньо набутих компетенцій. Зміст поняття «компетентність» розуміємо як сукупність знань, умінь і навичок, ставлень, ціннісних орієнтацій, уявлень, набутий досвід, що формуються в процесі

навчання та застосовуються в медичній сфері діяльності.

Логіка нашої наукової розвідки зумовила й обґрунтування понять «комунікативна компетентність» і «професійна компетентність», оскільки вони є основними складниками українськомовної професійно-комунікативної компетентності іноземного студента-медика.

У науковому дискурсі утрадиційнена думка, що комунікативна компетентність є невід'ємним складником структури змісту мовної освіти і передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та вміннями застосовувати відповідні знання у практичній діяльності.

Формування комунікативної компетентності студентів різних спеціальностей описано в працях психологів і психолінгводидактів (С. Васильєв, Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтєв, В. Михайличенко та ін.); мовознавців (Ф. Бацевич, І. Гальперін, Т. Єщенко, С. Єрмоленко, І. Кочан, М. Крупа, Л. Мацько, В. Олексенко, М. Плющ, Л. Руденко, Л. Синельникова та ін.); лінгводидактів (З. Бакум, А. Богуш, Є. Голобородько, Н. Голуб, О. Горошкіна, М. Греб, І. Дроздова, Т. Донченко, С. Караман, К. Климова, О. Копусь, О. Кулик, О. Кучерук, В. Мельничайко, Г. Михайловська, А. Нікітіна, Л. Овсієнко, М. Пентиліук, А. Попович, Л. Рускуліс, Т. Симоненко, В. Статівка, Г. Шелехова, Г. Швець, І. Хом'як та ін.), де обґрунтовано теоретичні засади формування комунікативної компетентності суб'єктів освітнього процесу. Так, М. Пентиліук поняття «комунікативна компетентність» тлумачить як знання мовної системи й володіння мовним матеріалом (мовленням), в яких передбачено дотримання соціальних норм спілкування, правил мовленнєвої поведінки, а також наявність знань, умінь й навичок, необхідних для розуміння чужих і породження власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам і ситуаціям спілкування [9, с. 230].

Неспростовне, перевірене життєвою й освітньою практикою твердження С. Карамана, що фахівець будь-якої галузі має володіти мистецтвом комунікації, тобто мати належну комунікативну компетентність як надважливу особистісну якість кваліфікованого спеціаліста, який опанував професійні знання, оволодів практичними навичками й вміннями; ініціативний, готовий до співпраці на засадах рівноправного партнерства; нестандартно мислить, коректний у спілкуванні, ефективно використовує опрацьовану інформацію в професійній комунікації [6, с. 59].

Розробляючи теоретичні засади формування комунікативної компетентності у студентів-іноземців фармацевтичної галузі, Л. Субота тлумачить поняття «комунікативна компетентність» як вміння користуватися мовою в конкретній ситуації або в процесі спеціально організованого навчання.

У структурі комунікативної компетентності науковцем виділено такі підструктури: 1) мовленнєву (уміння застосовувати знання мови на практиці, користуватися мовними одиницями); 2) читацьку (результат читацьких досягнень іноземних студентів, наявність сформованих читацьких навичок) і 3) власне комунікативну (уміння вільно послуговуватись здобутими знаннями на практиці й у майбутній фаховій діяльності [14, с. 59].

Задля обґрунтування змісту поняття «комунікативна компетентність іноземного студента-медика» враховано й важливі змістові складники досліджуваного поняття, які ґрунтуються на взаємодії трьох мовних систем, а саме: рідної мови, англійської та української, що й дало змогу дійти висновку: зміст поняття «формування комунікативної компетентності іноземного лікаря» – складне, багаторівневе лінгвістично-психологічно-соціальне явище, яке, на відміну від процесу формування комунікативної компетентності українського студента, потребує не лише фахових (спеціальних) знань, а й створення та впровадження методичної системи навчання української мови як іноземної у медичних закладах вищої освіти. У Програмі з української мови як іноземної (Київ, 2017 р.) відповідно до Стандартів вищої освіти України, навчального плану та освітньо-професійної програми вищої освіти підготовки фахівців, зміст комунікативної компетентності проаналізовано за такими показниками (див. табл. 1.).

Передумовою формування комунікативної компетентності студента-іноземця є його адаптація в українськомовному середовищі, вивчення української мови, культури, історії, побуту, національних звичаїв і традицій українців. Розглядаючи проблеми навчання української мови як іноземної, З. Бакум наголошує на необхідності формування спільних уявлень про світ у соціально-психологічному та культурному вимірах. Для ефективного вивчення мови необхідно аналізувати поняттєву модель нації з урахуванням її культури, орієнтації на загальнолюдські цінності, розвиток кроскультурного світогляду, створення умов для усвідомлення індивідуальності, специфічності рідної мови та мови, яку вивчають [2, с. 227–228].

Аналіз спеціальної літератури дав змогу з'ясувати, що паралельно із тлумаченням змісту поняття «комунікативна компетентність іноземного студента-медика», в педагогічній літературі зміст потлумачено й поняття «професійна компетентність», однак чіткого визначення досі немає. Так, С. Сисоєва «професійну компетентність» характеризує як усвідомлення особистісних потягів до діяльності, потреб та інтересів; прагнення і ціннісні орієнтації; мотиви діяльності; уявлення про свої соціальні ролі; самооцінку особистісних властивостей і якостей, професійних знань, умінь і навичок, професійно важливих

Зміст комунікативної компетентності

Компетентність	Знання	Уміння	Комунікація	Автономія та відповідальність
Комунікативна компетентність	Знання вербальних і невербальних засобів і способів висловлення думок, почуттів у різних сферах спілкування відповідно до ситуацій і тем спілкування, мовленнєвих актів, інтенційних програм, типів комунікативної організації дискурсу тощо	Уміння доцільно використовувати засоби мови в практиці живого спілкування, виправдано добрати вербальні та невербальні засоби для виконання тих чи інших комунікативних завдань у різних сферах і ситуаціях спілкування	Здатність встановлювати і підтримувати контакт зі співрозмовником, змінювати мовленнєву поведінку залежно від комунікативної ситуації	Досвід особистої відповідальності за власну комунікативну поведінку; вимогливість до власного мовлення та культури спілкування

якостей; регулювання свого професійного становлення. Професійна компетентність фахівця є інтегративною властивістю особистості, що визначає здатність фахівця здійснювати професійну діяльність на найвищому рівні [12].

На думку В. Погрібної, формування професійної комунікативної компетентності включає

- глибокі професійні знання і оволодіння понятійно-категоріальним апаратом певної професійної сфери та відповідною системою термінів;
- вмиле професійне використання мовних стилів і жанрів відповідно до місця, часу, обставин, статусно-рольових характеристик партнера (партнерів);
- знання етикетних мовних формул і вміння ними користуватися у професійному спілкуванні;
- вміння знаходити, вибирати, сприймати, аналізувати та використовувати інформацію профільного спрямування;
- володіння інтерактивним спілкуванням, характерною ознакою якого є необхідність миттєвої відповідної реакції на повідомлення або інформацію, що знаходиться в контексті попередніх повідомлень;
- володіння основами риторичних знань і вмінь;
- уміння оцінювати комунікативну ситуацію швидко і на високому професійному рівні приймати рішення та планувати комунікативні дії [10, с. 202].

Сучасні українські науковці під поняттям «професійна компетентність майбутнього лікаря» розуміють «теоретичну і практичну підготовленість студента на основі особистих і професійно важливих якостей; стан сформованості професійних знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, культури мовлення, стилю спілкування, аналітичних, прогностичних, проєктувальних здібностей, необхідних для виконання діяльності лікаря», а процес формування цієї компетентності у медичному закладі вищої освіти розглядають «як процес оволодіння стійкими, інтегрованими, системними

знаннями з природничо-гуманітарних, фундаментальних і клінічних дисциплін; уміння застосовувати їх у нових, нестандартних ситуаціях; розвиток особистісно важливих якостей і професійно важливих властивостей, що забезпечить особистісне становлення майбутнього лікаря» [7, с. 46].

Ми розглядаємо *професійну компетентність* як сукупність знань із професійно орієнтованих дисциплін (анатомія, фізіологія, гістологія, фармакологія тощо) і вмінь їх практично використовувати в професійній діяльності.

Виходячи зі змісту понять *компетентність*, *комунікативна компетентність* і *професійна компетентність*, окреслимо суть професійно-комунікативної компетентності як інтегрованої категорії, що є показником сформованості системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності

А. Варданян зазначає, що робота лікаря передбачає чималу кількість міжособистісних контактів. Від його професійно-мовленнєвої компетентності залежить ефективність та успішність спілкування з пацієнтами, рідними, колегами. Комунікативна взаємодія допомагає вдалому вирішенню питань учасниками комунікації, сприяє досягненню цілей лікування і взаєморозумінню між лікарем і хворим [3, с. 78].

Формування професійно-комунікативної компетентності студента-іноземця медичного закладу вищої освіти, крім описаних вище вимог і якостей, відбувається через подолання низки бар'єрів, серед яких – мовний і психологічний, що спостережено у спілкуванні не лише з викладачами, а й з пацієнтами та їхніми родичами. Нерідко у процесі професійної комунікації між студентом-іноземцем і українським адресатом непорозуміння виникають через індивідуально-психологічні особливості адресанта, які залежать від його расової, етнічної, релігійної та гендерної належності.

Забезпечити належний рівень українськомовної професійно-комунікативної компетентності студентів медичних закладів вищої освіти можна за умови створення оптимальних умов для мовленнєвого розвитку – одного з чинників формування компетентного мовця, який вправно володіє українською мовою як іноземною, точно, грамотно, просто і зрозуміло висловлює думки – вміє, зокрема, вправно послуговуватися в мовленні одиницями мовної системи, дотримуватися нормативного мовлення, оперувати словотвірними моделями, ідентифікувати, декодувати, кодувати зміст текстової інформації за характерними поняттєвими ознаками тощо. Свідоме, цілеспрямоване, майстерне послуговування мовно-виражальними засобами кожного з рівнів мовної системи робить мовлення правильним, точним, виразним, граматично різноманітним.

Підсумовуючи проаналізовані вище твердження, у структурі українськомовної професійно-комунікативної компетентності студента-іноземця пропонуємо виокремлювати такі чотири компоненти: інформаційні (іноземний студент може здійснювати пошук, збір і передавання інформації українською мовою), аналітичні (іноземець набуває здатності класифікувати мовленнєвий потік, виокремлювати ключові слова, систематизувати й узагальнювати мовний матеріал, прогнозувати мовленнєві реакції співрозмовника); комунікативні (здатність студента до комунікативної інтеракції); соціальні (реалізація соціальних ролей студента-іноземця на рівні «студент – викладач», «студент-медик – пацієнт»).

Висновки. Отже, «українськомовна професійно-комунікативна компетентність студента-іноземця медичного закладу вищої освіти» – це складна багаторівнева лінгводидактична категорія, що інтегрує в собі знання вербальних і невербальних мовних засобів, професійні уміння та навички, які необхідно використовувати під час комунікування з пацієнтом задля подолання мовного бар'єру та досягнення бажаного результату у веденні професійної діяльності, зокрема здійсненні процесу лікування.

Подальші перспективи вбачаємо в створенні нових навчальних матеріалів, розробленні тренінгів спрямованих на формування українськомовної професійно-комунікативної компетентності студента-іноземця медичного закладу вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Авраменко Н. Підготовка майбутніх лікарів-іноземців до оволодіння професійною термінологією у медичних закладах вищої освіти : дис. ... канд. пед. наук. Хмельницький 2019. 296 с.
2. Бакум З. Українська мова як іноземна: Лінгводидактичні проблеми. Науковий вісник Криворізького

державного педагогічного університету. Філологічні студії : зб. наук. праць. 2010. Вип. 5. С. 226–232. 10

3. Варданян А. Формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів : дис. ... канд. пед. наук / Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Хмельницький, 2017. 289 с. 21

4. Іванишин Г. Навчання професійно зорієнтованого діалогічного мовлення іноземних студентів медичних спеціальностей вищих навчальних закладів: лінгводидактична модель. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Львів, 2014. № 10. С. 136–143.

5. Караман С. Лінгводидактичні орієнтири у фаховій підготовці магістрантів-філологів. *Акмеологія – наука XXI століття*. / редкол.: В. О. Огнев'юк, В. М. Антонов, О. А. Дубасенюк та ін. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. 512 с. 74

6. Караман С., Караман О. Акмеологічний аспект формування методичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : моногр. / редкол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Я. С. Фруктова. Київ.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 912 с. 76

7. Крицький І., Гоцинський П., Крицький Т. Горішній І., Мочульська О., Крицька Г. Формування професійної компетентності майбутнього лікаря на прикладі студентів медичного факультету ТДМУ. *Медична освіта*. 2018. № 3. С. 44–47. URL : 10.11603/me.2414-5998.2018.3.8849. 94

8. Овсієнко Л. Теоретичні основи навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей на засадах компетентнісного підходу : монографія. – Київ : Інтерсервіс, 2017. 354 с. 120

9. Пентиліук М. Мовна особистість учня в перспекції мовленнєвого спілкування. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики* : збірник статей. Київ : Ленвіт, 2011. С. 80–84. 132

10. Погрібна В. Соціологія професіоналізму : монографія. Київ : Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2008. 336 с. 136

11. Рагіна Ж. Підготовка майбутніх іноземних спеціалістів-медиків до професійного спілкування: дис. ... канд. пед. наук / Запорізький національний ун-т. Запоріжжя, 2017. 298 с.

12. Сисоєва С., Соколова І. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження : наук. видання. НАПН України. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. Київ : Видавничий Дім «ЕКМО», 2012. 362 с. 161

13. Субота Л. Система формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичних спеціальностей у процесі навчання української і російської мови : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2019. 496 с.

14. Щербаківа А. В. Формування полікультурної компетентності у студентів-медиків у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу: дис. ...канд. пед. наук / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ. 2015. 357 с.